

КСЕНОФОБИЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

У статті аналізуються проблеми ксенофобії в сучасній Україні, досліджуються основні чинники, що зумовлюють зростання ксенофобських настроїв у сучасному українському суспільстві та висвітлюються шляхи подолання цього негативного явища.

Ключові слова: ксенофобія, нетерпимість, толерантність, ідентифікація, етнічні фобії.

У сучасних умовах ксенофобія як прояв етнічної й політичної нетолерантності є соціальною, культурною та політичною проблемою майже кожної країни. Глобалізаційні процеси активізували міграцію, змінили етнічний склад більшості сучасних країн, посилили уніфікацію, стирання відмінностей між регіонами. Але категорія етносу виявилася стійкішою від глобалізації. Чим більше розмивається етнічна гомогенність держави, тим більший опір цьому розмиванню чинять етнічні спільноти – сплеском етнічних конфліктів з мігрантами, відродженням расизму та націоналізму й важкопрогнозованими та контрольованими вибухами ксенофобії.

Кожна країна намагається вирішувати проблеми етнічної, расової, релігійної, культурної нетолерантності по-своєму.

У західноєвропейських державах ці процеси здійснюються за рахунок суттєвого впливу громадянського суспільства, правового забезпечення основних прав та свобод громадян, пріоритету прав людини щодо держави, нації, політики. Україна, на перший погляд, є благополучною в етнічному сенсі, толерантною європейською державою. Проте процеси державо- і націотворення супроводжуються переглядом пріоритетів в етнополітологічних відносинах, частішають прояви ксенофобії – етнічної, політичної, культурної, релігійної.

Незважаючи на гостроту та актуальність, проблема виникнення та поширення ксенофобії не стала в Україні предметом системного політологічного дослідження, недостатньо узагальнено й зарубіжний позитивний сучасний досвід запобігання ксенофобії. Слід відзначити, що окремі аспекти проблеми висвітлюють у своїх працях вітчизняні дослідники: Е.Головаха, В.Євтух, О.Картунов, В.Котигоренко, І.Кресіна, О.Маруховська, Л.Нагорна, В.Паніотто, М.Рябчук та ін. Досвід зарубіжних експертів із вивчення етнополітологічної проблематики представлений працями Б.Андерсона, Ф.Барта, Д.Боуена, Г.Вайнера, С.Велдона, У.Еко та ін.

Аналізуючи витоки ксенофобії, слід відзначити декілька напрямів її теоретичного обґрунтування в етнополітології. Примордіалістський підхід, автором якого був Л.Гумільов, є найбільш перспективним для розуміння витоків ксенофобії. Примордіалісти наголошують на етнічності як природній, фундаментальній властивості етносу. Етнос є соціальною групою, що характеризується притаманними їй сталими етнічними властивостями, які формувалися в конкретних природних, соціально-економічних і політичних умовах. Саме ці етнічні властивості відрізняють один етнос від інших, що призводить до конфлікту етнічних ідентичностей під час взаємодії етносів. Згідно з примордіалістським підходом, будь-які види протистояння між етносами від ксенофобії до конфлікту є природним наслідком етнічних відмінностей [5]. Незважаючи на те, що примордіалізм на науковій арені замінили інші напрями, його постулати дуже часто використовуються в політичній практиці. В умовах політичних трансформацій, розпаду держав етнічність стає найефективнішим і найшвидшим способом політичної мобілізації [9, с.48]. Політичні еліти найчастіше звертаються до кровної спорідненості, до солідарності, адже це легко сприймається на рівні підсвідомості й змушує повертатись до колективної, історичної пам'яті.

Оригінальне бачення ксенофобії подають британські антропологи М.Пейджел з університету Редінга та Р.Мейс з університетського коледжу Лондона. Науковці дійшли висновків, що це явище має глибоку біологічну основу, сягаючи коріннями в первісне суспільство, коли люди жили громадами мисливців та збирачів. Учені стверджують, що ворожість до чужих була для людей більше, ніж просто захистом території. Вона забезпечувала більший рівень альтруїстичної співпраці й довіри всередині соціальної групи. На думку авторів, від того часу відчуття недовіри до чужих глибоко вкоренилося в людській натурі [3].

Таким чином, розглядаючи суть ксенофобії, необхідно розмежовувати два аспекти: її біологічне коріння й культурне оформлення неприязні до “чужого”, яке в різні часи здійснювалося й здійснюється по-різному. Своє розуміння цих двох складових, двох рівнів ксенофобії пропонує український політолог М.Рябчук, зазначаючи, що ксенофобія є лише частковим проявом значно простішого та фундаментальнішого інстинкту – інстинкту самозбереження. Як кожний інстинкт, ксенофобія амбівалентна: сама по собі вона не може бути оцінена ні позитивно, ані негативно [13]. З одного боку, його наявність дає змогу індивідам, їх спільнотам захищати себе, зберігати свою ідентичність, а з іншого, як і кожний сліпий інстинкт, ксенофобія може свідомо використовуватись у різноманітних ідеологічних маніпуляціях, зокрема, як основний компонент цілих ксенофобських “проектів” – у нацизмі (ненависть до інших етносів), релігійному фундаменталізмі (ненависть до іновірців, еретиків).

Уся історія людства будувалася на протистоянні етнічних груп, держав. Ксенофобія як у вигляді інстинкту, так і його ідеологічного оформлення, відігравала не останню роль у цьому процесі. Не без допомоги еліт вона гіперболізувала й демонізувала відмінності ворожої сторони й тим самим легітимізувала право на підкорення або знищення ворога. Серед ідей, які лежать в основі ксенофобії, є: а) тлумачення чужого як варвара; б) аксіоматика, у якій є “культурні” народи й народи “некультурні”, звідси – “пошук винних”, якими обов’язково є “некультурні” народи; в) збереження ідентичності держави й захист інтересів корінного етносу; г) расизм як ідеологія про нерівність людських рас.

Варто особливо підкреслити, що ксенофобія завжди породжувала найкривавіші конфлікти, особливо тоді, коли це ірраціональне явище перетворювалося за сприятливих соціально-політичних умов на ідеологію винищення. Релігійні війни середньовіччя, масове знищення євреїв під час Другої світової війни, апартеїд у Південній Африці були насамперед масовим убивством та жорстоким приниженням “чужих” за певним критерієм відмінності [14, с.32–33]. Політична практика засвідчує, що саме ідеологічна ксенофобія, яка пов’язана з переходом індивідуальних емоцій на рівень політичної ідеї, є найбільш небезпечною для стабільності держави та суспільства.

Огляд ксенофобії в Україні повинен спиратися на історичну основу. Кожна країна, кожна нація має власний досвід ксенофобії. Ксенофобія в Україні має глибоку соціокультурну, історичну та етнічну основу. Однак більш актуальним для сучасного розуміння цього феномену в Україні є екскурс в історію ксенофобії останнього століття.

Український досвід ХХ ст. перебував переважно в контексті радянського досвіду. Після революції 1917 року радянська ідеологія санкціонувала існування ксенофобії в державі. Було сформульоване підґрунтя державної ксенофобії у вигляді сакралізації заперечення культурних, соціальних, духовних ознак соціальних та етнічних носіїв, які не зовсім відповідали радянським стандартам. Така офіційно відкрита ксенофобія створювала широкі можливості для маніпулювання свідомістю людей, скеровуючи їх проти всіх, хто був у конкретний момент незручним для влади та ідеології, яка її обслуговувала [10, с.292].

У Радянському Союзі ксенофобія була здебільшого соціальною ксенофобією – повсякчас культивувався вороже ставлення та ненависть до соціальних груп або індивідів, які з певних причин не були вигідними владі. У різний час це були поміщики, ін-

телігенція. Гаслом соціальної ксенофобії стала сталінська ідея про загострення класової боротьби. Повсякденно формувався образ внутрішнього й зовнішнього ворога для консолідації суспільства. Від державної ксенофобії за етнічною ознакою в СРСР найбільше страждали “неблагонадійні” нації, насамперед євреї, німці, кримські татари, чеченці. Для них ускладнювалося або унеможлиблювалося навчання в деяких вищих навчальних закладах, обіймання державних посад, робота в силових структурах. До того ж психологічна, інстинктивна ксенофобія серед населення продовжувала існувати в прихованому стані, оскільки радянських людей ніяким чином не можна було запідозрити в націоналістичних або етнофобських настроях.

Таку ксенофобську спадщину залишив молодим пострадянським державам Радянський Союз. Усі його ксенофобські практики втілювалися й на Україні. Однак з усіх пострадянських країн Україна опинилася чи не в найкращому становищі. Перш за все через споконвічну поліетнічність, яка є стереотипом наявності високого рівня толерантності в суспільстві. У зв’язку із цим наведемо статистичні дані. Ще за переписом 1989 р. на території України проживали представники понад 100 національностей: з 51,4 млн етнічних українців було 37,4 млн (72,7%), решта національностей становили 14 млн (27,3%). На початок 2001 року, час останнього перепису, в Україні співвідношення національностей змінилося несуттєво на тлі скорочення загальної кількості населення – 49,5 млн осіб [6]. Кількість українців збільшилася до 77,8%, росіян зменшилася з 22,1% до 17,3%, кожна інша меншина нараховувала менше 1% [2]. Високий рівень толерантності зумовлювався також відсутністю консолідованої етнічної спільноти. У пострадянській Україні кількість “регіоналістів” (тих, хто відчуває себе мешканцем свого міста чи регіону), “ностальгістів” (почуває себе мешканцем колишнього СРСР) та “космополітів” (почуває себе громадянином світу) значно перевищувала “громадян” (ідентифікує себе як представник нації, етносу).

Отже, високий рівень толерантності українських громадян на початку 90-х пояснюється, таким чином, швидше розмитістю, невизначеністю етнічних, політичних, національних, культурних меж “свого” і “чужого”, а не популярною точкою зору про те, що в українській свідомості міцно утвердилися такі характеристики, як етнокультурний плюралізм і релятивізм, що проявляється в толерантному ставленні до всіх етносів, що проживають в Україні. Адже етнічна самоідентифікація відбувається шляхом усвідомлення відмінності “свого” від “чужого”, а в той час “своє” від “чужого” відрізнити було непросто [4].

Разом із тим, на наш погляд, відносний мир у міжетнічних стосунках перших років незалежності був наслідком соціальної ейфорії громадян, викликані обіцянками всезагального благоденства в новій країні, а також зусиллями, що здійснювалися в СРСР щодо культивування, пропаганди інтернаціоналізму.

Таким чином, у 90-х роках мала місце ситуація, коли, з одного боку, дійсно рівень ксенофобії в Україні був незначним, а з другого, проблема ксенофобії відверто ігнорувалася державою або характеризувалася як поодинокі явища суспільного життя, зумовлені низьким рівнем загальної та особистої культури окремих громадян.

Соціологічні дослідження дозволяють простежити різноманітні тенденції, особливості та парадокси психології та псевдокультури ксенофобії в Україні. Так, у 1992 р. спостерігалася картина, названа науковцями, як “східнослов’янська відособленість”, тобто на запитання щодо ставлення до представників інших націй, найтиповішою була відповідь – “нехай живуть в Україні, але мені не хотілося б вступати з ними в безпосередні контакти”. Цей різновид толерантності полягав в уникненні подумки особистих та й ділових контактів з особами “чужих” національностей. На зміну “східнослов’янській відособленості” на початку ХХІ ст. прийшло “відторгнення” – уявне “виселення” представників “чужих” національностей за межі кордону України.

Звичайно, дані багатьох опитувань спотворюються парадоксами ксенофобських оцінок українців. Так, на просте запитання “Як ви ставитесь до людей не вашої націо-

нальності?” 24,7% відповіли – “скоріше позитивно”, 6,5% – “скоріше негативно”, а більшість – 68,4% – “нейтрально”. Ззовні картина виглядає досить толерантно, адже 73,1% у принципі не ставляться до чужих негативно [12, с.86]. Однак із тих респондентів, що оцінили своє ставлення до осіб іншої національності позитивно, чимало хто не пускав би їх в Україну взагалі або пускав би лише як туристів. І це, власне, і є “позитивне” українське ставлення до осіб інших національностей. Звичайно, не останню роль у цьому відіграла зростаюча кількість мігрантів, що осідають в Україні.

До основних чинників, що впливають на рівень ксенофобії в Україні, слід віднести такі: складна соціально-економічна ситуація в державі, яка не дає можливості вирішити проблеми бідності та низького життєвого рівня значної частини громадян; війни, конфлікти в різних регіонах світу, які широко висвітлюються в ЗМІ й підвищують рівень побоювання та недовіри до інших етнічних груп; недостатній рівень загальної культури населення та політичної культури зокрема; виборчий процес, під час якого політичними акторами використовуються матеріали, спрямовані на роз’єднання, а не консолідацію представників різних етнолінгвістичних груп [16, с.383–384].

Соціологи вважають, що на рівень ксенофобії конкретного українця впливають також вік, рівень культури, освіта та місце проживання. Кореляція такого явища виглядає так: чим більший вік, тим вищий рівень ксенофобії, чим вища освіта, тим нижчий рівень ксенофобії. У селі рівень ксенофобії вищий, ніж у місті. Чим більше місто – тим нижчий рівень ксенофобії. Різниця рівня ксенофобії населення міст та сіл пов’язана з нижчим рівнем достатку, освіченості, загальної культури в цілому.

У формуванні етнічних фобій та ворожості велику роль відіграють будь-які прояви соціально-економічних негараздів. Відтак, зважаючи на нерівномірний економічний розвиток України, негативне ставлення до чужих яскравіше виражене на рівні районних містечок та сіл порівняно з обласними центрами. Крім того, найвищий рівень ксенофобії спостерігається серед україномовних українців. Це пов’язано здебільшого з тим, що найбільший відсоток україномовних українців ще й досі проживає в селі, де рівень ксенофобії найвищий.

Необхідно також зазначити, що рівень і характер ксенофобічних оцінок у різних регіонах далеко не однаковий. Достатньо відзначити, що за даними соціологічних опитувань ксенофобія українців Західного регіону є вищою, ніж ксенофобія українців Східного. Це є перш за все результатом різного історичного контексту етногенезу Західної і Східної України, що спричинило формування ідентичності за різними принципами: етнічним і громадянським.

Громадянська модель ідентичності, яка властива для жителів Східного регіону, ґрунтується на принципі відчуття громадянської належності до країни з головним гаслом такої належності: “Україна для всіх, хто в ній мешкає, володіє мовою та дотримується законів!” Громадянська ідентичність базується на визнанні рівності прав щодо всіх, хто проживає в країні, а головне – на визнанні культурної, релігійної інакшості всіх “чужих” меншин та націй. Такий тип ідентичності домінує в країнах ЄС та США, у той час як етнічна модель пов’язана з традиційними суспільствами й завжди передбачає високий рівень страху перед “чужими” [15].

Етнічна модель наголошує на суспільному походженні й культурній спадщині. У радикальному вигляді її суть передає гасло – “Україна для українців!” Культурні традиції й історичні надбання власної етнічної групи поцінуються найвище, економічні чи соціальні міркування не беруться до уваги. Уважається, що цей тип ідентичності більше притаманний Західному регіонові України. Саме тут в україномовних українців як окремої групи спостерігається найвищий рівень ксенофобії до етнічно й культурно споріднених груп на Україні, тобто до росіян та російськомовних українців. При цьому така картина залишається практично незмінною з 1992 року й досі на тлі загального зростання нетерпимості.

За теорією видатного західного філософа Т.Адорно, потерпілі від економічних негараздів і неуспішної зовнішньої та внутрішньої політики шукають винних у своїх негараздах [1, с.263]. Для західних українців ними стають росіяни й російськомовні українці, а для останніх – україномовні українці та іноземці із Заходу. Більш нетерпимою є позиція українців західних. Очевидним є те, що економічного пояснення тут не достатньо. Слід урахувати, що, по-перше, як уже зазначалось, у більшості населення Західної України політична культура формується на засадах етнічної моделі ідентифікації, що породжує психологію національного егоїзму та нетолерантного ставлення до інших етнічних груп; по-друге, в регіоні досить сильні позиції крайньо правих та націоналістичних партій, громадських об'єднань. Саме вони здебільшого здійснюють політичну соціалізацію населення на основі пріоритету національного, формування у свідомості громадян образу певних етнічних груп як чужинців, а інколи й ворогів української нації, виховання почуттів реваншу та нетерпимості до альтернативних позицій із різноманітних питань гуманітарного характеру.

У сучасних умовах в Україні зберігається високий рівень ксенофобії. Про це свідчать результати моніторингу Інституту соціології НАН України, які щорічно проводяться з 1992 р. Якщо в кінці 1980-х рр. відзначалося, у цілому, гуманістичне ставлення до етносів, яке зберігалось до середини 1990-х рр., то, починаючи з 2002 р., відбувається різкий спад толерантності.

За даними моніторингу, толерантне ставлення (за критерієм готовності прийняти у свою сім'ю й мати друга) до євреїв у 1992–1994 рр. було приблизно в 1/3 українців у цілому по країні. 2002 року було зафіксовано різке падіння цього показника – у 3 рази, і ця величина вже не змінювалась у більший бік. Толерантність до росіян демонстрували близько 80% респондентів у 1992–1994 рр. У 2000–2002 рр. цей показник зменшився до 45% і майже не змінюється до нашого часу. Що стосується ксенофобських настроїв (стійке переконання, що представників певних етносів не слід допускати в Україну), то соціологічні дані тут такі. У кінці 1980-х рр. ксенофобські настрої до євреїв висловлювало 10% українців, на початку 2000-х рр. цей показник зріс майже у 2 рази – до 18%. Стосовно росіян ксенофобія особливо зросла в Західному регіоні. Якщо в 1994 р. до росіян була толерантність у 60% населення Західної України, та на початку 2000-х рр. вона знижується до 15%. У центральних областях України толерантність до росіян знизилася більш ніж у 2 рази. На сході країни відбулися найменш помітні коливання цього показника щодо росіян, і в даний час складають близько 70% [12].

З вищезазначеного стає зрозумілим, що загалом українське суспільство не є таким толерантним, як здається на перший погляд. Зазвичай послуговуються кількома теоріями, які пояснюють зростання ксенофобії в суспільстві. Перша стосується авторитарного напрямку розвитку: ксенофобія є обов'язковим елементом авторитарної системи, яка пригнічує особистість і спонукає до пошуків ворога, щоб “відігратися” на ньому. Друга – економічна теорія: трансформація економічних процесів призводить до посилення ксенофобії на ґрунті економічної конкуренції. Ксенофобія до певних груп, що опинилися в кращому економічному або соціальному становищі, лише посилюється в перехідний період. І, нарешті, третя – когнітивно-лінгвістична – теорія доводить той факт, що різні стереотипи та фобії сприяють спрощенню комунікації всередині груп та посилюють відчуття належності до них, особливо за часів соціальних змін, коли групові та національні інтереси тільки формуються, а відтак потребують нових дієвих механізмів захисту, серед яких є і ксенофобія.

Важко точно визначити, яка саме теорія працює в Україні, оскільки саме зараз відбувається усвідомлення власного “українського”, відмінного від усього “чужого”, скрізь: і в політиці, і в економіці, і на міжнародній арені, і в суспільстві [7].

Традиційно у світі вважається, що нетерпимість та ксенофобія і, як наслідок, дії, що чиняться за мотивами расової, етнічної, релігійної або іншої ворожнечі – це законо-

мірний та неминучий наслідок розвитку рівня та способу життя багатого населення та бідного. Цей розрив, що економічно відображається коефіцієнтом (співвідношення доходів 10% найбагатших і 10% найбідніших жителів країни) й індексом Джинні (показник ступеня нерівності в розподілі доходів), у світі зростає, супроводжуючись ростом убивств, самогубств, алкоголізму, тероризму й інших девіацій [8].

Однак в Україні інша ситуація. Політичні події та їх висвітлення політичними силами набагато більше впливають на рівень ксенофобії, ніж нерівність у доходах громадян.

Перманентні вибори дуже негативно позначаються на міжнаціональних відносинах та рівні ксенофобії. Усе почалося з президентських виборів 2004 р. та помаранчевої революції. Соціологи стверджують, що ці вибори дуже сильно вплинули на світогляд громадян за рахунок використання політичних технологій, які розколювали суспільство на своїх та чужих.

Вивчаючи особливості ксенофобії в Україні й щодо України, не можна оминати унікального явища, притаманного, на думку політолога М.Рябчука, лише українцям, – українофобії у ставленні до самих себе. “Українці мають фобії не лише стосовно чужинців, але й – самих себе, – відзначає вчений. – На жаль, не лише схід не любить захід, а захід сходу, але також великою мірою ця сама ненависть, та самонеповага притаманна кожній окремій особистості”. Українофобія українців потребує детальнішого вивчення. М.Рябчук пояснює це явище постколоніальним минулим України, у якому самим українцям нав’язувалося негативне ставлення до власної ідентичності [13].

Таким чином, рівень ксенофобії в Україні зростає, про що свідчать дані соціологічних досліджень, постійні повідомлення в ЗМІ про нанесення різноманітної шкоди представникам інших етносів. Ксенофобські настрої є стійкою тенденцією у свідомості українського суспільства. Маючи історико-культурні передумови, ксенофобія підживлюється економічними труднощами, політичною агітацією, комплексами меншовартості, діяльністю ультраправих, націоналістичних організацій.

Найнебезпечнішим є те, що окремі політичні сили в Україні, особливо в останні п’ять років, зрозуміли, що ксенофобія – це вигідний механізм для підвищення рейтингу та здобуття прихильності електорату. Вони бездумно, переслідуючи власні політичні інтереси, поляризують український соціум, щоразу ділячи його на “своїх” та “чужих”. Українські політичні актори найчастіше обирають об’єктами ксенофобізації мову, ідеологію, ставлення до Росії, вектор зовнішньополітичного розвитку країни, тлумачення суперечливих періодів історії України. Використовуючи критерій ставлення до того чи іншого питання, вони поділяють українців на своїх та чужих. Цей процес супроводжується типовими ознаками ксенофобії – звинуваченнями, нетерпимими висловами, актами вандалізму, побиттям і т. п.

Попри те, що вияви ксенофобії частішають, законодавчий арсенал протидії ксенофобії в Україні залишається небагатим і не відповідає сучасним реаліям. Тому державі слід визнати наявність ксенофобії як серйозної проблеми й почати з нею систематично боротись, причому не лише за допомогою чинних законодавчих механізмів, а й напрацювання нових. Адже аналіз засобів боротьби з ксенофобією свідчить, що Україна недостатньо захищена перед поширенням ксенофобії, оскільки законодавча база не дозволяє її зупинити або запобігти. І це стосується не лише однієї ксенофобії, а всієї сфери регулювання етнополітичних відносин в Україні, починаючи з удосконалення закону про меншини й завершуючи прийняттям концепції етнонаціональних відносин.

Разом із тим слід зауважити, що боротьба з ксенофобією в українському суспільстві за допомогою каральних санкцій та правових норм є малоефективною. Адже можна мінімізувати небезпечні прояви та результати ксенофобії за допомогою політичних механізмів, таких як упровадження толерантності, формування в громадян цінностей плюралізму та мультикультуралізму.

Попри не надто широкий арсенал засобів боротьби з ксенофобією, попри неефективність застосування цих засобів через недосконалість української правової та судової системи, проблему ксенофобії в Україні нарешті помічено. Боротьбу розпочато на рівні переформатування законодавчого поля, а також шляхом удосконалення інституційних та політичних засобів запобігання ксенофобії та, що надзвичайно важливо, – формування в суспільстві атмосфери нетерпимості до ксенофобії. Очевидно, вирішення проблеми ефективної протидії ксенофобії знаходиться в площині дійсної, а не декларативної гармонізації міжетичних відносин на державному рівні. Потрібна політика в даній сфері, яка включає в тому числі протидію національному егоїзму й спекуляціям на проблематиці міжнаціональних відносин.

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Т. Адорно. – М. : Академия исследования культуры, 2001. – 345 с.
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.
3. Геллнер Э. Нация и национализм / Э. Геллнер. – М., 1993. – 340 с.
4. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс] / Tolerance and Pluralism Promotion Center. – Режим доступу : <http://www.tolerance.org.md/rom/docs/dece-u.htm>.
5. Кириченко И. Ксенофобия: испытание чужим [Электронный ресурс] / И. Кириченко. – Режим доступа : <http://demoscope.ru/weekly/2005/0215/gazeta09.php>.
6. Кириченко І. Особливості національної толерантності в Україні [Електронний ресурс] / І. Кириченко, П. Паніна // Дзеркало тижня. – Режим доступу : <http://www.ru/kyiv/wa/nn/show/408/35964>.
7. Ксенофобия в Украине – норма [Электронный ресурс] // УРА – информ. – Режим доступа : <http://ura-inport.com/ru/society/2006/11/09/wraksen/>.
8. Ксенофобія в Україні: статистика взаємної неприязні [Електронний ресурс] // Діалог. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/project_na_full.php?m-id-226.
9. Майборода О. Новітня історія / О. Майборода. – К. : Освіта, 1997. – 198 с.
10. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / под ред. В. С. Малахова, В. А. Тишкова. – М., 2002. – 357 с.
11. Паніотто В. Динаміка ксенофобії в Україні, 1994–2002 / В. Паніотто // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 3. – С. 74–92.
12. Петров П. Нисхождение в национальную коммуналку / П. Петров // 2000. – 2010. – № 51. – С. 1, 2.
13. Рябчук М. Розщеплений світ: до проблеми, “кресової” ксенофобії [Електронний ресурс] / М. Рябчук. – Режим доступу : <http://www/geocities.com/wkrexlibris/riabchuk/r02/html>.
14. Смирнов А. Этничность и культурный плюрализм в контексте государственной политики / А. Смирнов // Полис. – 2005. – № 4. – С. 30–37.
15. Тищенко Ю. Українська поліетнічність та принципи толерантності [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко // Центр інформації та документації кримських татар. – Режим доступу : [http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2\(05\)/7.html](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2(05)/7.html).
16. Явір В. Спалах історичної ксенофобії в Україні: від політики до суспільного протистояння / В. Явір // Сучасна українська політика: політика і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 14. – С. 383–392.

В статті аналізуються проблеми ксенофобії в сучасній Україні, досліджуються основні фактори, які обумовлюють зростання ксенофобських настроїв в сучасному українському суспільстві, і пропонуються шляхи подолання цього негативного явища.

Ключевые слова: ксенофобия, нетерпимость, толерантность, идентификация, этнические фобии.

The article analyses the problems of xenophobia in present Ukraine, researches the main reasons which cause the growth of the xenophobia moods in the present Ukrainian society, and reveals the ways of overcoming this negative phenomenon.

Key words: xenophobia, intolerance, tolerance, identification, ethnic phobia.